

Van provenhuizen, Laurentius en een bloedmirakel

Een wandeling door katholiek Alkmaar

In veel steden in ons bisdom zijn sporen van de katholieke geschiedenis terug te vinden. Sommige zeer opvallend, zoals kerken en kloosters, andere subtieler, zoals verwijzingen in gevelstenen of achter voordeuren. Ga met deze rubriek in de hand op stap en laat u verrassen! Aflevering vier brengt ons naar Alkmaar, alwaar de parochie 900 jaar bestaat.

Over Alkmaar

De oudste kern van Alkmaar ligt in de omgeving van de huidige Grote Kerk. Hier bevond zich een kapel, ressorterend onder de parochie van Heiloo. Op 11 juni 1254 verleende graaf Willem II van Holland stadsrechten aan Alkmaar. De stad deed toen voornamelijk dienst als grensvesting en uitvalsbasis van de graven van Holland in de strijd tegen de West-Friezen. 'Van Alkmaar de Victorie!' Alkmaar doorstond in 1573 met succes een belegering door het Spaanse leger van Filips II, als eerste stad in de

Nederlanden. Er veranderde daarna veel in de stad. De protestantse eredienst werd de enige erkende openbare religie. Voor katholieken geen vrijheid maar eeuwenlange beperking. In de 19de eeuw groeide het aantal katholieken toch snel. Rond 1850 was 41 procent van de stadsbevolking rooms-katholiek. Alkmaar was lange tijd de meest katholieke stad van Holland met een rijk bloeiend kerkelijk leven inclusief de relik van het Heilig Bloed en een eigen Stille Omgang. De viering op 8 oktober van het vertrek van de Spaanse troepen is inmiddels een feest voor alle Alkmaarders.

1. Provenhuis van Paling en Van Foreest, hoek Zevenhuizen en Geest

In Alkmaar gebruikt men ook de term 'provenhuis' voor 'hofje'. Terwijl dat laatste meer een bouwkundige term is, benadrukt het eerste de functie. Proven waren de goede gaven – de benodigdheden als brandstof, geld en levensmiddelen – die meest vier keer per jaar aan de bewoners werden uitgereikt. Dit oudste nog in gebruik zijnde provenhuis uit 1540 werd gesticht door Pieter Claesz. Paling en Josina van Foreest. Tegenwoordig heeft het door wijzigingen een voornamelijk 19de-eeuws uiterlijk. Boven de hoekingang een steen met het alliantiewapen. Pieter Paling was hier burgemeester en Jeruzalemridder (Ridder van het Heilig Graf). In oorsprong was het een hof voor zeven arme vrouwen. Het was het eerste provenhuis in Alkmaar met een geloofsgemengde bewoning, hoewel de katholieke bewoners nog lang een bevoorrechte positie zouden hebben. Bijzonder is dat

alle huisjes een voordeur aan de straatzijde hebben.

2. Stedelijk Museum Alkmaar, Canadaplein 1

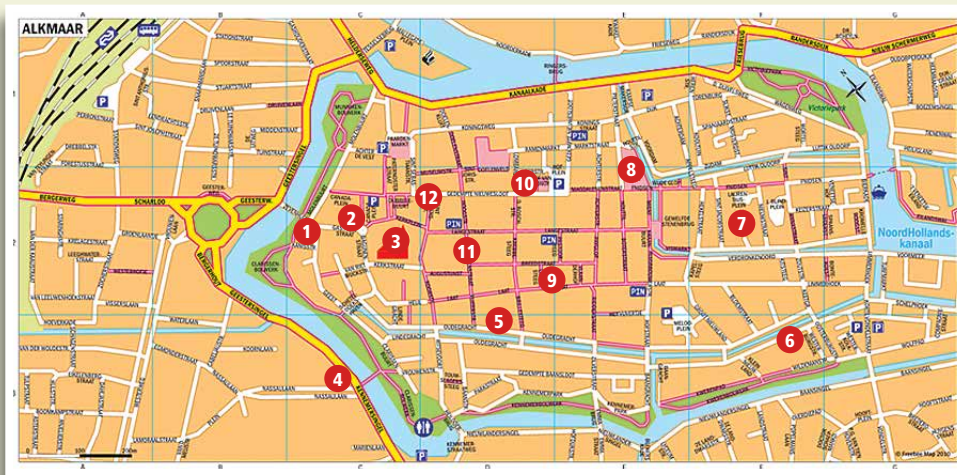

Bezoek voor een goed beeld van de geschiedenis van de stad de zalen 'Portret', 'Gouden eeuw' en 'Victorie! Het Beleg'. Ook fraaie gepolychromeerde houten beelden van Maria, Maria Magdalena en Barbara uit het bezit van het Huis van Zessen, alsmede een portret van de Alkmaarse martelaren pastoor Eylard Dirksz van Waterland en kapelaan David Leenderts. Openingstijden: di-zo, 11.00-17.00 uur.

3. Grote of Sint Laurentiuskerk, Kerkplein, Koorstraat 2

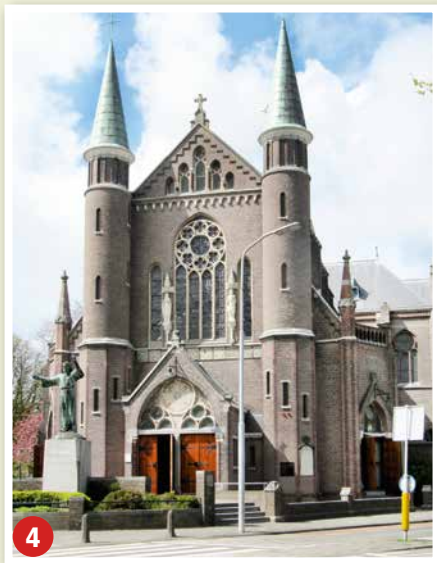

De huidige laatgotische kruisbasiliek (1470-1520) is een juweel van Brabantse gotiek en verving een tufstenen voorganger, die men tot op de fundamenten liet afbreken. Dit gebeurde nadat een nog niet voltooide toren van die voorganger was ingestort, waarbij twee beginnende de dood vonden. In de nog katholieke Laurens stond een hoogaltaar met het beroemde Laurentiusdrieluik van Maerten van Heemskerck, nu in de Domkerk van Linköping in Zweden. Links van het koor het oudst nog bespeelbare orgel van Nederland (1511), gemaakt door Jan van Covelens. In opdracht (1504) van de broederschap van de Heilige Geest schilderde de 'Meester van Alkmaar' voor de kerk de Zeven Werken van Barmhartigheid (als afbeelding aanwezig). Jacob Cornelisz. van Oostzanen schilderde in 1518-1519 de voorstelling van het Laatste Oordeel tegen het koorgewelf. Vanaf 1572 is het gebouw een hervormde kerk. In de hoek bij zuider-

transept en koor was een op een overwelfde zuilengalerij gebouwde stadslibrije met 300 boeken, nu in het Regionaal Archief. De kast van het grote orgel achterin met de thans grootste orgelluiken ter wereld, is ontworpen door Jacob van Kampen. Sinds 1996 heeft de kerk geen religieuze functie meer. Hoog tegen de gevels van het zuid- en noordtransept zien we de beelden van Laurentius en Matthias. De heilige Laurentius blikt nog altijd richting Rome. In 1730 tuimelde zijn rooster op straat; bij het 750-jarig bestaan van Alkmaar plaatste men trots een nieuw rooster.

4. Sint Josephkerk, Nassaulaan 2

Door de katholieke emancipatie en het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie bloeide ook in Alkmaar het Roomse leven. In 1909 bouwde men deze Sint Josephkerk als bijkerk van de Sint Dominicus. Hoofdarchitect was Albert Margry. Voor de kerk staat een bronzen beeld van Christus Koning (H.J. Etienne, 1948). In de kerk naast een Jozefbeeld van Albert Termote ook de glas-in-loodpanelen van Joep Nicolas uit de in 2007 gesloopte kerk H. Don Bosco (1961). De Sint Joseph is doordeweeks geopend van 09.00-16.30 uur voor bezinning en gebed.

5. Onze Lieve Vrouweklooster, Oudegracht 214-216

In 1860 ontfermden de zusters Onze Lieve Vrouw van Amersfoort zich over het katholieke onderwijs aan Alkmaarse meisjes. Zij bewoonden lange tijd dit in neogotische trant

gebouwde klooster. In 1889 gebouwd naar een ontwerp van het Amersfoortse architectenbureau H. Kroes en Zn. De kapel met groot spitsboogvormig venster bevond zich op de verdieping, iets uit het midden. Onder de kapel was destijds de refter ondergebracht.

6. Provenhuis van Gerrit Wildeman, Oudegracht 45-91

De vermogende handelaar en reder Gerrit Florisz. Wildeman stichtte dit vrouwenhof in 1714. De bouwstijl is verwant aan die van Daniël Stalpaert (Hollands Classicisme). In een nis boven de poort naar de rechthoekige binnen ruimte, bevindt zich een beeldhouwde wildeman, met links de Ouderdom en rechts de Armoede, vervaardigd door Jacob van der Beek. De 22 woningen waren in oecumene 'verdeeld' over de gezindten: slecht één huisje – het donkerste en kleinste – mocht een katholieke bewoonster krijgen.

7. Sint Laurentiuskerk, Verdrongenoor 68

Tussen 1859 en 1861 gebouwd als kruisbasiliek in neogotische stijl naar een ontwerp van P.J.H.

Cuypers. Bijzonder is de toepassing van Limburgse mergelsteen, onder meer bij het roosvenster. De gebrandschilderde ramen in het koor komen uit het atelier van F. Nicolas & Zonen te Roermond. Op de eerste zondag van mei herdenkt men in de Laurentius het "Miraculeuse Bloedwonder van de stad Alkmaar." De wandschilderingen (1874-1880) in het transept van J.A. Kläserer verbeelden dit wonder uit 1429, waarbij gemorste druppels geconsacreerde wijn uit de kelk van de pas gewijde priester Folkert een hoofdrol spelen. Broeder Everardus Witte (1868-1950), 't Heilig Bruurke van Megen, was misdienaar in deze kerk. Ida Peerdeman (1905-1996), die lange tijd verschijningen zag van Maria Vrouw van alle Volkeren, is in de Laurentius gedoopt. Van 1 april tot 1 november is de kerk op vrijdag open van 10.30 tot 16.00 uur.

8. Heilige Geestkapel (Waag), Waagplein 2

Van circa 1385 tot 1572 werden er in het Heilige Geestgasthuis zieken verpleegd en behoeftige reizigers ondergebracht. In 1582 werd de kapel verbouwd tot Waag waarbij de koorsluiting werd weggebroken en er aan die oostzijde een rijk gesierde gevel in renaissancestijl verrees. De contouren van het koor zijn nog te zien in het plaveisel. Tegenwoordig zijn het Hollands Kaasmuseum en de VVV in het gebouw gevestigd. In de toren bevinden zich de beroemde ruitertjes (in werking bij half- en heeluurslag) en een carillon (1687-1688) van Melchior de Haze uit Antwerpen.

9. Torentje van de Sint Dominicus, hoek Laat en Diggelaarssteeg

Van dit ooit zo trotse sacrale bolwerk van de dominicanen resteert thans nog slechts een hoektorentje. Net als de Sint Laurentiuskerk was deze kruisbasiliek ontworpen door P.J.H. Cuypers. Gebouwd tussen 1863 en 1866. De kerk had een kruisingstoren en toonde in vormgeving kenmerken van de vroege Franse gotiek. Gesloopt in 1985.

10. Provenhuis van Nordingen, 'Huis van Achten', Lombardsteeg 23

Vóór de bouw van dit provenhuis (1656) bevond zich hier een grote huiskerk, gevestigd door de dominicaan Dirk Harmensz. Naar verluidt konden er duizend man in de kerkzaal van deze statie. Het provenhuis ligt als mannenhofje met drie vleugels rond een binnenplaats tegen de

westzijde van het Hof van Sonoy. Het trapgeveltje aan de zijde van de Gedempte Nieuwesloot toont twee proveniers met het wapenschild van de katholieke stichter, Johan van Nordingen de Jonge. De acht bewoners waren gelijk verdeeld: 'half catolyk en geus'. Regentenkamer met 17de-eeuwse schouw en portretten van de stichter en bestuurders.

11. Huis van Zessen, Schoutenstraat 2

Het oudste nu nog bestaande hofjesgebouw in Alkmaar. In 1511 overleed Dirk Symonsz. van Boschhuysen, die in zijn testament bepaalde dat er uit zijn erfenis een provenhuis gesticht moest worden, bestemd voor bewoning door een zestal arme rooms-katholieke mannen van boven de zestig. In 1513 betrokken de eerste mannen het huis. Links van de ingang was een ruim vertrek, dat dienst deed als woning voor een 'binnenmoeder' en dagverblijf voor de bewoners. De bewoners moesten zich houden aan een reglement dat in 1511 werd vastgesteld. Het is het

oudste bewaard gebleven reglement van een Alkmaars hofje en geeft ons een unieke inktijk in de gang van zaken in het huis in de 16de eeuw. Het reglement schreef onder meer voor dat mannen dagelijks in de Grote Kerk de hoogmis en de vespers moesten bijwonen. Tijdens het kerkbezoek moest er gebeden worden voor de zielen van de stichter en diens familie. Aan de eettafel mochten ze alleen positief christelijke gesprekken voeren en geen achterklap over medebewoners verspreiden. Tegenwoordig is het in gebruik als vergaderruimte voor de raadsfracties.

12. Gevelsteen Laurentius, Sint Laurenstraat, tegenover Hof van Teylingen

De steen is een beeldend eerbetoon aan Sint Laurentius. Wij zien de heilige zelf als martelaar. In Rome in het jaar 258 met de tekst 'Coctum est devora' [Het – mijn vlees – is gaar]. Als diaken was Laurentius belast met de kerkelijke administratie en de zorg voor de (heilige) boeken. Tijdens de vervolgingen onder keizer Valerianus I belandt Laurentius op het vuurrooster. Hij is samen met Sint Matthias de beschermheilige van Alkmaar en overigens ook patroonheilige van bibliothecarissen.

Michel Bakker - Met dank aan Gerrit Valk en Jurjen Vis. Foto's Olga van der Klooster

900 jaar parochie in Alkmaar

Een van de oudst te dateren feiten van Alkmaar is de verzelfstandiging van de kerk, de start van de Laurentius parochie op 16 juli 1116. Alkmaar is daarmee al langer parochie dan een stad! De Abt van Egmond droeg de verantwoordelijkheid over aan de parochie, toegewijd aan Sint Laurentius. Op zaterdag 16 juli wordt het jubileum gevierd met een vesperdienst om 16 uur waar alle christelijke gemeenschappen bij aanwezig zijn. Op zondag 17 juli om 10 uur is er een pontificale hoogmis met Mgr. Hendriks en de abt van de Abdij van Egmond, br. G. Mathijsen. Beide vieringen vinden plaats in de Sint Laurentiuskerk aan het Verdronkenoord 68.